

Jakov Jukić

POVRATAK SVETOG RASPRAVA O PUČKOJ RELIGIJI

Crkva u svijetu, Split, 1988, 180. str.

Knjiga Jakova Jukića »Povratak svetog« bavi se temom prisutnom u posljednja dva desetljeća u sociologiji religije u kontekstu rasprava o sekularizaciji, suvremenoj društvenoj krizi i revitalizaciji religije. U svojoj prvoj knjizi, »Religija u modernom industrijskom društvu« (Crkva u svijetu, Split, 1973), autor, u zadnjem poglavlju, razmatrajući pitanje sudbine religije u postindustrijskom društvu, uz dva, u teoriji sociologije religije dobro poznata koncepta, nudi treći, vlastiti, naglašavajući nesocio-loški, izuzetno poetičan i dojmljiv — koncept zaboravljene religije. Nado-vezujući se tematski i idejno na svoju prvu knjigu, u »Povratku svetog« Jukić razrađuje taj koncept na primjeru pučke religije. Po njemu je povijest religije vječna dijalektika skrivanja i razotkrivanja svetog. Već poznatog naslova (Bell, Wilson), ova knjiga otkriva jedno novo viđenje pučke religije, a u kontekstu jugoslavenske sociologije religije, jedan drugačiji kut gledanja na religiju uopće.

U prvom poglavlju pod naslovom »Teorijski pristupi pučkoj religiji« promišlja se antropologijsko, sociologijsko i politološko viđenje pučke religije. Sva tri pristupa proizlaze iz marksističkog shvaćanja religije po kojem je religija bitno društveno utemeljena.

Antropologijski viđena, pučka religija bitno je rezultat fenomena akulturacije (bilo da se radi o zapadnjač-

kom kolonijalizmu ili postindustrijskom konzumizmu), a suštinski njeni poticaji proizlaze iz čovjekove potrebe za ponovnim dobivanjem kulturalnog identiteta, koji je u prošlosti jedino u njoj prebivao.

Preko kritike nedijalektičkog antropologijskog pristupa pučkoj religiji, koji neutemeljeno romantičarski idealizira kategoriju »narod« i isticanjem dijalektički shvaćene, kategorije klasne podjele (službena — pučka religija), sociologijski pristup odslikava svoje viđenje, suštine pučke religije. Međutim, u praksi toga pristupa, dijalektika (kao da se gubi. Službena religija, Crkva, aktivni je subjekt u tom odnosu, pučko je potpuno podređeno, oblikovano u cijelosti snagom i voljom eklezijalnog religijskog polja, nesamostalno.

Politološki pristup vidi pučku religiju posvjetovljenu, kao sredstvo zemaljskog oslobođenja ljudi, koja racionalizira svoju svjetovnost aktualizacijom autentičnih vrednota ranog kršćanstva — univerzalizma, aktivnog i borbenog bratstva, zemaljske eshatologije i profetizma ljudske i društvene pravde. »Kritika društvenog tumačenja pučke religije« naslov je drugog poglavlja knjige, u kojem autor stavlja na iskušenje prezentirana shvaćanja bogatom argumentacijom i nagovještajem vlastitog shvaćanja pučke religije.

Šok akulturacije ne može biti jedini uzrok nastanka pučke religije, tim više što su pučki religijski pokreti poznati i prije evropske kolonizacije, a postoje u mnogim zemljama i danas.

Protiv sociologijskog dualističkog modela koji klasna protuslovlja odslikava u religijskim razlikama, vežući pučku religioznost isključivo uz podređenu, a crkvenu uz povlaštenu klasu, autor iznosi brojne argumente i

konačno opovrgava iskustvenim pokazateljima najnovijih socioloških istraživanja koja navode primjere Irske, Poljske itd., gdje nikada nije bilo niti ima klasnih procjepa između narodne i službene religije.

Nove pučke religije koje su predmet interesa politološkog pristupa (zapravo političke ideologije), kao što je teologija oslobođenja u Latinskoj Americi, uklopivi su dio općeg procesa sekularizacije. Posvjetovljene i ovzemaljske, u kontradikciji s autentičnim kršćanstvom, mada se pozivaju na njega, nikada nisu postale novim oblikom pučke religioznosti, jer kroz povijest, svaka teologija koja nije zračila nostalgiju za svetim, gubila je narod.

Relativizirajući društvenu uvjetovanost pučke religije koju apostrofiraju sve moderne teorije religije koje su na marksističkom tragu, autor ističe da je potreba za svetim urođena potreba čovjekova, bez obzira na prilike u kojima živi. »Svatko ima neotklonjivu potrebu otkrivati put u Raj, a ne samo onaj koji živi u teškim društvenim prilikama«.

U trećem poglavlju »Slutnje i znakovi svetog u pučkoj religiji«, autor ističe kako je stvarni i autonomni religijski vidik u proučavanju religije uopće (i pučke religije), »žalosan za pušten«. Religiju rijetko objašnjavaju njom samom.

Sveto je sržna tema i dimenzija pučke religije. Potreba za svetim je iskonska čovjekova potreba čije je ishodište u čovjekovoj naravi, u ljudskom iskustvu, a ne u spoznaji. Za Jukića je religija »nostalgija za svetim, premošćivanje »ponora između Neba i Zemlje iskopanog grijehom« koji se može masovnim obredom premostiti tek simbolički. To je paradoks svake religije: da sveto za kojim teži

može dosegnuti samo u transcendentnom!

Sveto se zrcali u pučkoj religiji kao čuvstveno, subjektivno, samoniklo, dobrovoljno, intuitivno, imaginativno, alogično, izrecivo samo specifičnim sakralnim rječnikom, u kategorijama misterija i tajne. Sintetički pojam koji je najbliži pojmu svetog, »čudesno«, tek je »šifra za jednu višu i nedokučivu zbiljnost vječnosti«.

Središnje teme pučke religioznosti su hodočašće i blagdan, obrađene u četvrtom i petom poglavlju (Traženje svetog u pučkoj religiji i Slavljenje svetog u pučkoj religiji). Suštinski poticaj im je religiozan. »Blagdan je odabrani i izvanredni trenutak svetog vremena«, a hodočašće »uporno i zanosno traženje svetog mjesta«.

U sklopu egzistencijalnog osvjetljenja ljudske sudbine i spasenja, hodočašće je paradigma svake bitne ljudske situacije, sudbinski poziv svakog čovjeka, a vjernik ga živi u religioznoj dimenziji. Kroz ontološku vizuru, ljudska egzistencija je neprekidno hodočašćenje za smislom, »metafora naše zemaljske kobi i usuda«.

Motivi hodočašća mogu se sintetizirati u dvije grupe — zadovoljenje duhovnih i zadovoljenje materijalnih potreba čovjeka s naglaskom na duhovnim — prvenstveno potrebom za besmrtnošću i sretnom vječnošću. Ukoliko se redosljed motiva promijeni, ukoliko se cilj (sveto) zamijeni (sredstvom (putovanje), radi se o padu u svjetovno, o zamjeni sakralnih vrednota svjetovnim. Interesantno je Jukićevo tumačenje turizma u modernom svijetu kao svjetovnog nadomjestka neispunjene religijske potrebe za hodočašćenjem u sekulariziranom društvu.

Homo religiosus je dijalektičko biće, od svojih početaka u stalnom is-

kušenju da sveto zamjenjuje svjetovnim. Slavljenje blagdana je ispunjenje čovjekove urođene potrebe da u vremenitom živi vječno, bar na trenutak. Sekularizacija je potisnula religijski blagdan (koji ostaje bez sastojaka religijske igre) u čovjekovu privatnost, a u zamjenu je došao mnoštvom povijesnih primjera posvjedočeni svjetovni blagdan (koji je od religiozne svetkovine pokupio samo elemente igre) koji svjedoči, prema autoru, o nostalgiji za istinskim svetim.

Obesmišljeni mehanizirani i automatizirani rad, konzumistička industrija i tržište prekidaju zadnju nostalgičnu vezu svjetovnog praznika s vjerskim blagdanom. Tradicionalna religijska svetkovina i gradska svjetovna svečanost zamiru — blagdan se pretvara u praznik (korijen riječi je prazno), u rutinu nečeg što je nekad istinski živjelo. Slavljenje postaje puko sredstvo potrošnje. Bez zanosa, bez življenog zajedništva koje zamjenjuje »solipsistički očaj«. Homo ludens upada u krizu, jer je zaboravio biti homo religiosus. Blagdan je zaboravljen, ali ne i nestao, jer religioznost ne može umrijeti dok živi čovjek.

Današnje oživljavanje pučkih blagdana, »strašna glad za svetkovanjem« potrošački blagdani, blagdanski sadržaji kontrakulture zapravo su prisjećanje na sveto i iščekivanje njegovo i potvrđuju vječnu dijalektiku skrivanja i razotkrivanja svetog, svjedoče da se svjetovni čovjek nije oslobodio religioznog načina mišljenja i ponašanja, da je potreba za svetim (makar bilo i potpuno skriveno) konstanta čovjekova života. Današnji, suvremeni blagdan u svijetu javlja se u dva oblika — kao nasilje, ali i kao mistično

spasenje duše i tijela, što upućuje na to da svijet pokazuje spremnost za duhovno buđenje i obnavljanje, unatoč toj zbunjujućoj viziji koja brine svojim, ponekad niti naslućenim tragovima svetog. Autor kaže da to ne treba zbunjivati »jer religija nije nikad obećavala savršeni blagdan na Zemlji« i dodaje: »Zato ćemo blagdanska slavlja uvijek živjeti kao grešna bića: u otuđenju i slutnji. A danas je samo slutnja veća jer je otuđenje dublje.«

Jakov Jukić, suptilnom analizom pučke religije, daje vrlo interesantan i originalan doprinos temi o kojoj u jugoslavenskoj sociologiji religije nije napisano baš mnogo. Njegova teorija pučke religije (i religije uopće) upućuje (u ovoj knjizi možda i pre naglašeno) na njegovu kršćansku provenijenciju.

Možda treba primjetiti da knjizi zapravo nedostaje neka konzistentnija definicija religije (autor je određuje samo pomoću svetog). Svakako nešto treba reći i o stilu i jeziku ove knjige. U sociološkoj literaturi prava je rijetkost susresti ovako životan i neotuđen jezik i oživljenu sociološku terminologiju (korištenjem niza sinonima za već pomalo islužene sociološke termine, od mnogoznačne upotrebe često ispražnjene od smisla). Autorov poetični i pročišćeni stil kontinuirano okupira pažnju čitaoca, ali ostavlja dovoljno mjesta za uočavanje osnovnih ideja knjige.

»Povratak svetog« je osebujno viđenje pučke religije (i religije uopće) kršćanskog sociologa religije, vrlo inspirativna, mada i vrlo zahtjevna knjiga.

Ankica Marinović